

Otter in Natura 2000-gebieden

Beoordeling van populatie en leefgebied in de Standard Data Forms

Ellen van Norren en Loek Kuiters

Otter in Natura 2000-gebieden

Auteur(s):	Ellen van Norren (Zoogdierverseniging) en Loek Kuiters (Wageningen Environmental Research)
Kwaliteitscontrole:	Maurice La Haye
Omslagfoto:	Ellen van Norren
Datum uitgave:	30 november 2021
Status:	Definitief
Rapport nr.:	2021.21
Projectnummer:	2021. 054
Productie:	Zoogdierstichting, onderdeel van de Zoogdierverseniging Toernooiveld 1 6525 ED Nijmegen Postbus 6531 6503 GA Nijmegen 024 7410500 secretariaat@zoogdierverseniging.nl www.zoogdierverseniging.nl
Opdrachtgever:	Ministerie van LNV

Dit rapport kan geciteerd worden als:

Norren, E. van en L. Kuiters, 2021. Otter in Natura 2000-gebieden. Beoordeling van populatie en leefgebied in de Standard Data Forms. Rapport 2021.21. Zoogdierverseniging, Nijmegen.

De Zoogdierverseniging is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdierverseniging; opdrachtgever vrijwaart de Zoogdierverseniging voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.
Niets uit dit rapport mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en de Zoogdierverseniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

INHOUD

1	INLEIDING	4
1.1	AANLEIDING	4
1.2	DOELSTELLING	4
1.3	WERKWIJZE	4
2	H1355 OTTER (<i>LUTRA LUTRA</i>)	5
2.1	INLEIDING	5
2.2	POPULATIE	5
2.3	BEHOUDSSTATUS	6
2.4	ISOLATIE	8
2.5	ALGEMEEN	8
3	LITERATUURLIJST	10

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De otter is in 2002 in Nederland geïntroduceerd, nadat de soort in 1988 uitstierf. Sinds de winter van 2020/2021 kan gesproken worden over het bereiken van een minimale levensvatbare populatie in Nederland (Kuiters *et al.*, 2020). De Habitatrichtlijn verplicht lidstaten van de Europese Unie (EU) om voor soorten van Bijlage II, waaronder de otter, de belangrijkste gebieden aan te wijzen als Habitatrichtlijngebied. Het Ministerie van LNV heeft in dat kader de Zoogdiervereniging gevraagd een kort rapport op te stellen met een voorstel voor invulling van de ecologische gegevens van de otter in het zogenaamde Standard Data Form (SDF) voor aanmelding bij de EU, een stap die nodig is om Habitatrichtlijngebieden aan te wijzen voor de otter. Eerder is dit voor andere soorten van Bijlage II van de Habitatrichtlijn uitgevoerd in Ottburg & Jansen (2014).

1.2 Doelstelling

In dit rapport wordt een toelichting gegeven op het SDF van de otter. Het SDF maakt onderdeel uit van de database over de Natura 2000-gebieden in Nederland. De database speelt een rol bij eventuele juridische procedures en wordt door de Europese Commissie gebruikt bij het beoordelen van de voorstellen voor Natura 2000-gebieden van de EU-lidstaten voor de bescherming van habitattypen en soorten.

In dit rapport wordt aangegeven op welke informatie de ecologische gegevens in het SDF zijn gebaseerd. Het betreft gegevens over aantallen otters, het type populatie, de relatieve populatie, de kwaliteit van het leefgebied, de ligging van de populatie binnen het Europese areaal en een algemene evaluatie.

1.3 Werkwijze

Voor het invullen van het SDF is gebruik gemaakt van de methode zoals beschreven in hoofdstuk 2 van Ottburg & Jansen (2014).

De ecologische gegevens in het SDF zijn aan de hand van eenvoudige maatlatten gescoord voor alle Habitatrichtlijngebieden waarin de otter tenminste 10 jaar bestendig voorkomt. Onder 'bestendig' wordt verstaan: van het gebied wordt sinds minimaal tien jaar (in principe) jaarlijks gebruik gemaakt. Bij mobiele soorten (zoals de otter) met een grote home range kan deze eis te streng zijn; 'jaarlijks' betekent in dat geval: minimaal zes van de tien jaar (Sparrius *et al.*, 2020).

Eén van de categorieën waarop wordt gescoord is 'behoudsstatus' (*species conservation*). Bij behoudsstatus wordt aangegeven in hoeverre het leefgebied van de soort op orde is. Dit gebeurt aan de hand van een aantal elementen van het leefgebied die afzonderlijk worden beoordeeld (zie paragraaf 2.3). De criteria voor behoudsstatus zijn afgestemd met Annemiek Adams (Ministerie van LNV).

2 H1355 Otter (*Lutra lutra*)

2.1 Inleiding

De otter (*Lutra lutra*) is een roofdier dat behoort tot de familie van de marterachtigen. De soort leeft langs oeverzones, met voldoende dekking en rust, in de nabijheid van water met een minimale waterkwaliteit en voldoende voedsel (met name vis, maar ook kreeft en andere prooi-soorten). Na het verdwijnen van de otter uit Nederland in 1988 zijn maatregelen genomen om het leefgebied en de waterkwaliteit te verbeteren. Vanaf 2002 is de otter geïntroduceerd in noordwest-Overijssel en zuidoost-Fryslân.

De top 5-gebieden voor wat betreft aantallen zijn de Wieden, Weerribben, Rottige Meenthe & Brandemeer, Alde Feanen en Leekstermeergebied. Vanuit deze gebieden is de otter bezig met een kolonisatie van andere geschikte leefgebieden in Nederland. Omdat de otter een groot leefgebied heeft, kan echter geen enkel gebied in Nederland een op zichzelf staande levensvatbare populatie bevatten. Elk gebied moet gezien worden als deel van de landelijke metapopulatie. Tot nog toe zijn er geen Natura 2000-gebieden aangewezen voor de otter.

In de volgende paragrafen worden de scores uit het SDF toegelicht:

- Populatie: paragraaf 2.2
- Behoudsstatus: paragraaf 2.3
- Isolatie: paragraaf 2.4

De totaalscore is opgenomen in paragraaf 2.5.

2.2 Populatie

Otters die zich in een gebied hebben gevestigd, verblijven in principe jaarrond in hetzelfde territorium en krijgen voor 'Species type' de score P (permanent).

In Sparrius *et al.* (2020) is in beeld gebracht welke gebieden op dit moment (minimaal) tien jaar bestendig worden gebruikt. Deze zijn overgenomen in tabel 1 (eerste 10 regels). In overleg met de opdrachtgever zijn de gebieden toegevoegd waarvan verwacht wordt dat die binnenkort (2022 of 2023) 10 jaar bestendig gebruik door de otter zullen kennen (laatste vier regels).

Op basis van de genetische monitoring, zoals afgelopen jaren uitgevoerd door Wageningen Environmental Research in opdracht van het ministerie van LNV, zijn er vrij precieze schattingen bekend van de populatieomvang. De meest recente schatting is die van de winter 2019/2020. Op 1 maart 2020 waren er in ons land minimaal 450 otters ouder dan één jaar aanwezig. Daarvan zijn er 327 met zekerheid aangetoond op basis van DNA-onderzoek, en is dit aantal opgehoogd met een percentage op basis van een inschatting van de fractie dieren die jaarlijks wordt 'gemist' in de genetische monitoring (Kuiters *et al.*, 2020). De populatie in het rivierengebied is in de periode 2012-2020 ondersteund met bijplaatsingen.

Tabel 1 geeft de populatieomvang in aantallen aanwezige volwassen otters per Natura 2000-gebied

voor de winter 2019/2020. De populatieomvang is volgens de methode van Ottburg en Jansen (2014) vertaald naar een score voor *Species population*. Hierbij is A=het aantal otters in het gebied is groter dan 15% van de landelijke populatie, B= groter dan 2%, C= 0 tot 2%.

Tabel 1: Aantallen otters in de winter van 2019/2020 per Natura 2000-gebied met (minimaal) 10 jaar bestendig gebruik in 2021 of (verwacht) bestendig gebruik binnen afzienbare termijn. (Bron: Kuiters et al., 2020).

Nr	Natura 2000-gebied	Species_type	Minimale populatie omvang (aantal)	Maximale populatie omvang (aantal)	Species_population	(Verwacht) jaartal met 10 jaar bestendig gebruik
35	De Wieden	P	78	86	A	2012
34	Weerribben	P	30	33	B	2012
18	Rottige Meenthe & Brandemeer	P	12	13	B	2012
13	Alde Feanen	P	11	15	B	2019
38	Rijntakken	P	9	13	B	2018
10	Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o.	P	5	7	C	2019
37	Olde Maten & Veerslootslanden	P	4	5	C	2013
36	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	P	3	4	C	2018
39	Vecht- en Beneden-Reggegebied	P	4	6	C	2021
74	Zwarte meer	P	1	2	C	2021
	<i>Gebieden na 2021:</i>					
9	Groote Wielen	P	4	6	C	2022
19	Leekstermeergebied	P	10	14	B	2023
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	P	4	6	C	2023
15	Van Oordt's Mersken	P	2	3	C	2023

Doordat de populatie otters in Nederland zich nog in de vestigingsfase bevindt, zal de otter in de komende jaren van meer gebieden bestendig gebruik gaan maken. Het jaar waarin er sprake is van bestendig gebruik van een gebied staat voor de verschillende gebieden weergegeven in bijlage 1. Hierin zijn ook gebieden buiten het Natura 2000-netwerk opgenomen.

2.3 Behoudsstatus

De otter kan in zijn leefgebied knelpunten tegenkomen, die zijn ontwikkeling, verspreiding of reproductie beperken. Zo is de otter gevoelig voor vervuiling van water, met name voor moeilijk afbreekbare organische verontreinigingen (zoals PCB's en PAK's) en zware metalen. Deze stoffen krijgt de otter binnen via de voedselketen en hopen op in vetweefsel en organen van de otter. Dit kan leiden tot een beperking van de reproductie of tot vergiftiging, vooral als de otter inteert op reserves

door andere oorzaken. Visfinken en vangmiddelen (voor bestrijding exoten) zonder stopgrid kunnen leiden tot verdrinking van otters. Daarnaast kunnen er belangrijke knelpunten zijn op oevers die onderdeel uitmaken van het leefgebied. Bruggen die niet onderlangs te passeren zijn over de oever of een loopplank, kunnen leiden tot verkeersslachtoffers langs watergangen die door otters worden gebruikt. Wanneer de otter zijn territorium doorkruist of andere gebieden probeert te bereiken ondervindt hij barrières van moeilijk passeerbare infrastructuur en van kale oevers waar hij geen dekking vindt in de vorm van riet of bosjes. Oevers die in zijn geheel worden gemaaid verliezen hun functie als leefgebied. Verder kan een hoge, steile oever verhinderen dat een otter van het water het land op kan komen. Otters mijden plekken met veel verstoring door mensen of honden en geven de voorkeur aan rustige plekken waar weinig verstoring is (Walter, 1989).

De elementen waar uit behoudsstatus (*Species conservation*) bestaat, zijn om die reden de volgende:

1. Watergangen met voldoende schoon water met natuurlijke oevers
2. Dekking in de vorm van rietkragen en bosschages
3. Rust door de aanwezigheid van oevers die over land moeilijk bereikbaar zijn (o.a. eilandjes).
4. Veilig en verbonden leefgebied (inclusief geminimaliseerd risico op fuikenslachtoffers en verkeersslachtoffers)

Ieder gebied is beoordeeld op deze vier elementen, waarbij onderscheid is gemaakt tussen goed (1) of niet goed/onvoldoende (0). Vervolgens zijn de punten opgeteld tot een score (tabel 2). A = 4 pnt, B = 2 of 3 pnt, C = 0 of 1 pnt.

Tabel 2: Behoudsstatus (*Species conservation*)

Nr	Natura 2000-gebied	Behoudsstatus
35	De Wieden	1+1+1+0=B
34	Weerribben	1+1+1+0=B
18	Rottige Meenthe & Brandemeer	1+1+1+0=B
13	Alde Feanen	1+1+1+0=B
38	Rijntakken	0+0+0+0=C
10	Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o.	1+1+1+0=B
37	Olde Maten & Veerslootslanden	1+1+1+0=B
36	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	1+1+1+0=B
39	Vecht- en Beneden-Reggegebied	1+1+0+1=B
74	Zwarte meer	1+1+1+1=A
	<i>Gebieden na 2021:</i>	
9	Groote Wielen	1+1+1+0=B
19	Leekstermeergebied	1+1+1+1=A
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	1+1+1+0=B
15	Van Oordt's Mersken	1+1+1+0=B

Het is niet bekend of in Natura 2000-gebied Rijntakken op alle locaties de waterkwaliteit voor otter

op orde is, en het is niet bekend of er, met name bij hoogwater, voldoende dekking en rust aanwezig is. De populatie in Gelderland is niet stabiel (Zoogdiervereniging, 2020), daarom scoort dit gebied een 0 op deze elementen.

In Vecht- en Beneden-Reggegebied is een hoge recreatiedruk van watersport en paden, in 2019 is een jonge otter doodgebeten door een hond (mond.meded. Mark Zekhuis).

Alle gebieden kennen verkeersslachtoffers. In de meeste gebieden vallen relatief veel verkeersslachtoffers ten opzichte van de geschatte populatieomvang. Er zijn enkele gebieden die daar een uitzondering op vormen: Vecht- en Beneden-Reggegebied, Zwarte Meer en Leekstermeergebied.

2.4 Isolatie

De otter is in Nederland geherintroduceerd en bezig met een flinke opmars om alle geschikte leefgebieden te koloniseren (Zoogdiervereniging, 2020). Zoals in paragraaf 2.1 is beschreven kan geen enkel gebied in Nederland een op zichzelf staande populatie bevatten, maar moet elk gebied gezien worden als deel van de landelijke metapopulatie. De soort is erg mobiel en jonge dieren die op zoek zijn naar nieuwe leefgebieden of een eigen territorium kunnen grote afstanden afleggen. Echter de populatie otters in Nederland maakt (nog) geen onderdeel uit van de Europese meta-populatie. Voor isolatie (*Species isolation*) krijgen alle gebieden daarom score A, wat hoort bij een (vrijwel) geheel geïsoleerde populatie.

2.5 Algemeen

De totale beoordeling van de gebieden wordt in tabel 3 gegeven in de kolom '*Species global*', dit is een optelling van de kolommen *Species population* (Populatie), *Species conservation* (behoudsstatus) en *Species isolation* (isolatie). De optelling vindt plaats volgens de methode die staat beschreven in paragraaf 2.6 van Ottburg en Jansen (2014). Volgens die methode is feitelijk de *Species global* gelijk aan de *Species population*, tenzij er een specifieke reden is om hiervan af te wijken.

De gebieden kunnen op *Species global* A t/m C scoren, waarbij A=Gebied uiterst waardevol, B= Gebied waardevol en C= Gebied beduidend.

Tabel 3: Totale beoordeling Natura 2000-gebieden voor otter

Nr	Natura 2000-gebied	Species_type	Species_size_min	Species_size_max	Species_unit	Species_category	Species_Data_Quality	Species_Population	Species_Conservation	Species_Isolation	Species_global
35	De Wieden	P	78	86	i		G	A	B	A	A
34	Weerribben	P	30	33	i		G	B	B	A	B
18	Rottige Meenthe & Brandemeer	P	12	13	i		G	B	B	A	B
13	Alde Feanen	P	11	15	i		G	B	B	A	B
38	Rijntakken	P	9	13	i		G	B	C	A	B

10	Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o.	P	5	7	i		G	C	B	A	C
37	Olde Maten & Veerslootslanden	P	4	5	i		G	C	B	A	C
36	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	P	3	4	i		G	C	B	A	C
39	Vecht- en Beneden-Reggegebied	P	4	6	i		G	C	B	A	C
74	Zwarte meer	P	1	2	i		G	C	A	A	C
	<i>Gebieden na 2021:</i>										
9	Groote Wielen	P	4	6	i		G	C	B	A	C
19	Leekstermeergebied	P	10	14	i		G	B	A	A	B
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	P	4	6	i		G	C	B	A	C
15	Van Oordt's Mersken	P	2	3	i		G	C	B	A	C

3 Literatuurlijst

- Europese Commissie, 2011. Uitvoeringsbesluit van de Commissie van 11 juli 2011 betreffende een gebiedsinformatieformulier voor Natura 2000-gebieden (2011/484/EU). Publicatieblad van de Europese Unie (30.7.2011) 198: 39-70.
- Kuiters, A.T., G.A. de Groot, D.R. Lammertsma, H.A.H. Jansman & J. Bovenschen, 2020. Genetische monitoring van de Nederlandse otterpopulatie; Ontwikkeling van populatieomvang en genetische status 2019/2020. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-technical report 188. 70 blz.; 26 fig.; 13 tab.; 26 ref; 2 Bijlagen.
- Kuiters, A.T., G.A. de Groot, D.R. Lammertsma, H.A.H. Jansman & J. Bovenschen, 2021 (*in voorb.*). Status van de Nederlandse otterpopulatie: genetische variatie, mortaliteit en infrastructurele knelpunten.
- Ottburg, F.G.W.A. & J.A.M. Janssen, 2014. Habitatrichtlijnsoorten in Natura 2000-gebieden. Beoordeling van populatie, leefgebied en isolatie in de Standard Data Forms (SDFs). Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu. WOt-technical report 9, 106 blz; 6 tab.; 63 ref.
- Sparrius L.B., E. van Norren, S. van Walsum, B. Koese & D.D. van der Hak, 2020. Bestendig voorkomen van de habitatrichtlijnsoorten Otter, Drijvende waterweegbree en Brede geelgerande waterroofkever. Rapport 2020.37. Zoogdierverseniging, Nijmegen.
- Walter, J., 1989. De otter in perspectief; een perspectief voor de otter: herstelplan leefgebieden otter. Ministerie van Landbouw en Visserij. <http://edepot.wur.nl/346931>.
- Zoogdierverseniging, 2020. Telganger, oktober 2020. Zoogdierverseniging Rapport. www.zoogdierverseniging.nl/sites/default/files/2020-11/Telganger_okt2020.pdf

Bijlage 1: Jaartal van start bestendig gebruik door otter

De tabel geeft de populatieaantallen in de winter 2019/2020 op volgorde van jaartal van start bestendig gebruik door otter. Hieruit is af te leiden in welk jaar (naar verwachting) een gebied 10 jaar bestendig gebruik heeft indien de gebieden in gebruik blijven door otter (Kuiters *et al.*, 2020).

Nr	Natura 2000-gebied	Min populatie omvang (aantal)	Max populatie omvang (aantal)	Start bestendig gebruik door otter	Vogel en/of Habitatrichtlijngebied (VHR)
35	De Wieden	78	86	2002	VHR
34	Weerribben	30	33	2002	VHR
18	Rottige Meenthe & Brandemeer	12	13	2002	HR
37	Olde Maten & Veerslootslanden	4	5	2002	HR
38	Rijntakken	9	13	2008	VHR
36	Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	3	4	2008	VHR
13	Alde Feanen	11	15	2009	VHR
10	Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o.	5	7	2009	VHR
39	Vecht- en Beneden-Reggegebied	4	6	2011	HR
74	Zwarte meer	1	2	2011	VHR
	Lindevallei	8	11	2002	Geen
	Noordoost Polder	8	11	2010	Geen
12	Sneekermeergebied	3	4	2011	VR
14	Deelen	2	3	2011	VR
29	Holtingerveld	6	8	2012	HR
9	Groote Wielen	4	6	2012	VHR
11	Witte en Zwarte Brekken	2	3	2012	VR
72	IJsselmeer	1	2	2012	VR
75	Ketelmeer & Vossemeer	1	2	2012	VR
15	Van Oordt's Mersken	2	3	2013	VHR
19	Leekstermeergebied	10	14	2013	VR
103	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	4	6	2013	VHR
78	Oostvaardersplassen	4	6	2013	VR
8	Lauwersmeer	3	4	2013	VR
49	Dinkelland	2	3	2014	HR
23	Fochteloërveen	4	6	2015	VHR
76	Veluwerandmeren	1	2	2015	VHR
94	Naardermeer	0	2	2016	VHR
20	Zuidlaardermeergebied	1	2	2016	VR
79	Lepelaarplassen	1	2	2016	VR
25	Drentsche Aa-gebied	5	7	2017	HR
95	Oostelijke Vechtplassen	0	2	2017	VHR
104	Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein	2	3	2019	VR